

Experterna om

Jag tror att Göran Palms bok "En orättvis betraktelse" främst har fyra förtjänster. Den stimulerar intresset för u-landsfrågan hos många som inte tidigare uppmärksammat problemet; den påminner oss om kolonialmakternas härjningar och underlåtenhetssynder genom tiderna (vid sidan av konstruktiva insatser) i vad som idag kallas u-länder; den erinrar om att vi på många håll i världen bedöms mycket annorlunda än av oss själva; och den förmedlar slutligen några suggestiva utformade metaforer för vårt förhållande till den fattiga världen (exempelvis parabeln om förhållandet mellan tiggaren och den rike i bokens början).

Däremot ger Palms framställning av ekonomiska, sociala och politiska sammanhang inte någon vägledning om orsakerna till dagens situation och inte heller om vad som kan göras för att förbättra den. Tvärtom är analys och faktaframställning så svag och världslos att en okunnig läsare snarast lockas till att rekommendera åtgärder som ytterligare skulle förvärra u-ländernas situation. Anledningen är, såvitt jag förstår, att Palm helt underskattar betydelsen av kunskaper (i meningen kännedom om sammanhang och tillgång till effektiva analysverktyg) när man skall ta ställning till sociala, politiska och ekonomiska problem. I praktiken är förmågan att välja hållbara argument lika viktig som viljan att slåss för en god sak. För att inte själv råka ut för samma missöde som Palm skall jag här hålla mig till vissa ekonomiska frågor kring u-landsproblemet. Jag begränsar mig då inte till vad som står i Palms bok, utan tar upp några inslag i den föreställningsvärd som under senare år skymtat hos flera debattörer i u-landsfrågan, vilka genom en semantisk egendomlighet kallat sig "radikala". På grund av bristande utrymme kan frågorna här bara antydas. Avsikten är närmast att peka på behovet av en nyanserad analys och att antyda hur ofruktbara analysverktyg som Palm och andra råkat få i händerna.

I den allmänna välviljan och indignationen i u-landsfrågan har många uppenbarligen fallit offer för någon variant av marxistisk utsugningsteori — tydligen i tron att en sådan "teori" inte bara ger tillgång till känslomässigt suggestiva termer — utsugare, exploator etc. — utan att den dessutom har ett samhällsvetenskapligt förklaringsvärde. Naturligt nog gäller detta i första hand folk som saknar samhällsvetenskaplig, särskilt ekonomisk, utbildning. På basis av marxistisk jargong kommer man så fram till att västvärldens välstånd och u-ländernas misär beror på att de förra "utsuger" de senare. Detta skulle ske genom att vi av dem köper produkter som producerats med

billig arbetskraft, genom att vårt "råvarujagande näringsliv" tömmer deras naturrikedomar och genom att våra företag exploaterar deras arbetskraft genom kapitalinvesteringar i u-länderna. Men vi suger också, enligt samma sagesmän, ut u-länderna genom att inte köpa deras varor, när vi sätter upp handelshinder för deras exportvaror. Komiskt nog har även konservativa kretsar i vissa fall hamnat på "utsugningslinjen" — när dessa värdeladdade termer råkar passa deras syften. Så försvarar exempelvis Svenska Dagbladet det mycket höga svenska gränsskyddet på socker — till fromma för betodlare och sockerbolag — med att vi bör undvika att utsuga u-länderna genom köp av billigt rörsocker på världsmarknaden. Den marxistiska utsugningsteorin breder ut sig!

Det är oklart vad slutsatserna är av alla dessa antaganden och påståenden. Ofta tycks man mena att u-länderna i princip skulle tjäna på att vi avstod från att köpa råvaror och industrivaror från dem, producerade med billig arbetskraft — alternativt på att vi i stället avlägsnar våra handelshinder gentemot u-länderna och alltså köper *mer* än tidigare från dem. Att vi borde stoppa privata investeringar i u-länder, åtminstone om de går med vinst, är ett annat vanligt stridsrop. Andra rekommendationer som hörts är att lönerna i u-länderna bör vara lika höga som hos oss, och att priserna på världsmarknaden "bör höjas" för u-ländernas exportvaror.

Nu kommer man till helt annorlunda slutsatser om man i stället för den "dogmatiskt-emotionella" uppläggnings försöker komma fram till slutsatser genom en analys av *verksningar* på u-länderna av alternativa handlingssätt från vår sida. Vilka är exempelvis verkningarna av u-landshandel och u-landsinvesteringar?

Utän tvivel är det svårt att komma ifrån slutsatsen att u-länderna här mycket att vinna på att de rika länderna avlägsnar sina handelshinder gentemot u-landsprodukter. Detta gäller särskilt på jordbruksområdet, där u-länderna idag har sina främsta exportintressen, och där Västeuropas protektionism är särskilt utpräglad — ett gränsskydd av ungefär 50 procent mot cirka 10—15 procent för industrivaror. Genom den ökade efterfrågan på u-landsprodukter som då skulle uppstå, skulle såväl exportvolymer som priser öka för u-länderna, varigenom dessa skulle få utländsk valuta både för ökad konsumtion idag och för inköp av kapitalvaror för en snabbare ekonomisk tillväxt. En ökad efterfrågan på u-ländernas exportprodukter förefaller i själva verket vara det enda effektiva sättet att

I vår enkät kring Göran Palms "En orättvis betraktelse", inledd av Gunnar Adler-Karlsson och Poul Dam i förra numret, följer här inlägg av Assar Lindbeck, professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm, den danske u-landsexperten cand. polit. Mogens Boserup, professorn i religionshistoria Ake Holmberg, Göteborg och professor Gutorm Gjessing, styresman för Etnografisk Museum i Oslo.

"En orättvis betraktelse" (II)

varaktigt höja världsmarknadspriserna på dessa varor. Det är alltså genom ytterligare köp av varor producerade med u-ländernas billiga arbetskraft som vi kan hjälpa dem till högre standard.

Också genom u-landskrediter och genom investeringar i u-länderna kan västvärlden naturligtvis göra viktiga insatser för den ekonomiska tillväxten i dessa länder, lika väl som ekonomisk tillväxt hos oss för snart hundra år sedan i hög grad sattes igång genom impulser utifrån. I praktiken är som bekant teknisk och företagsekonomisk "know-how" i väst idag nästan helt koncentrerade till privata företag. U-länderna har därför mycket att vinna på att få utländska privata investeringar. Detta kommer inte till stånd utan att företagen får göra vinst. Men enligt utsugningsteoretikerna är ju kapitalavkastning exploatering, efter som arbetskraften (enligt marxistisk samhällsfilosofi) är den enda "produktiva" produktionsfaktorn. Med denna utgångspunkt är varje företag som ger förräntning och vinst utsugare av arbetskraften. Om exempelvis ett företag på grund av högre effektivitet än ett annat går med vinst skulle alltså detta företag bedriva utsugning, medan det företag som på grund av lägre effektivitet inte ger någon vinst alls skulle vara "utsugningsfritt", även om det förra (som ofta är fallet) även betalar högre löner. Slutsatsen måste bli att vi borde hjälpa u-länderna att få förlustföretag, så att kapitalet i stället blir utsuget! Oh dogmatik!

I själva verket är existensen av vinst i ett investeringsprojekt värdefull inte bara för att det därmed uppstår incitament för privata företag att engagera sig, utan också därför att förekomsten av vinst ger vissa garantier för att ett för landet lämpligt projekt valts och att företaget sköts någorlunda effektivt.

Allt detta betyder inte att privata investeringar skulle vara någon problemfri metod att bidra till u-ländernas ekonomiska utveckling — lika litet som andra metoder. Ett dilemma är exempelvis att vinstmaximerade företag i ett land med stor undersysselsättning ofta tenderar att välja mera kapitalintensiv produktionsteknik än som i och för sig vore bäst för landets egen skull. Förklaringen är inte ond vilja från investerarnas sida, utan att lönerna ofta är högre än arbetskraftens samhällsekonomiska kostnad i ett land där arbetskraften ofta har mycket dåligt alternativ användning. (Man kan naturligtvis ge sig in på en diskussion om hur detta problem kan lösas. En möjlighet är särskilda lönesubventioner finansierade exempelvis genom vinstbeskattning.)

Ett annat problem är hur man skall förhindra att utländska företag för ut ur landet en betydligt större del av vinsten än som är nödvändigt för att projektet skall komma till stånd. En faktor som kan bli av betydelse för att förhindra detta är att u-landets myndigheter får välja mellan konkurrerande företag och att ett för u-landet gynnsamt avtal om vinstdelning kan åstadkommas.

Hur skall man vidare förhindra att en insats i u-landet — statlig eller privat — endast leder till uppkomsten av en liten geografiskt avgränsad enklav, utan större spridningseffekter till andra delar av landet? Något kan man kanske åstadkomma genom att se till att projektet kommer in på ett lämpligt sätt i landets allmänna utvecklingsprogram. En annan besvärlig fråga är hur vi skall få företagsledningen i ett u-landsprojekt att även se som sin uppgift att inplantera mera humana relationer mellan företag och anställda än som hittills präglat u-länderna. Här har troligen en vaken opinion i våra egna länder en roll att spela.

Hur skall vi vidare ställa oss till den allians mellan militär, polis, statsledning, företagarklass, feodal överklass och ibland kyrka, som förekommer på många håll i u-länderna? Skall vi överse med att denna koalition på kort sikt kanske kan stärkas av u-landsinsatser, i en (troligen realistisk) förhoppning att ekonomisk utveckling på lång sikt leder inte bara till en allmän höjning av levnadsstandarden, utan också till ökad jämlikhet och frihet för folkets breda lager — liksom detta skett hos oss och kanske håller på att ske även i kommunistländerna i Östeuropa? Frågetecknen kunde mångfaldigas, och mer eller mindre kloka svar kan levereras. En förutsättning för en realistisk diskussion är emellertid att dogmatik av både reaktionär och förment radikal karaktär hålls borta från debatten. Om talet om "utsugning" hade begränsats till att vara ett känslomässigt uttryck för att man tycker illa om inkomstfördelningen i världen, och inom många länder, vore det fråga om ett oförargligt semantiskt problem. Vad som skymmer sikten är det teoretiska system, som oavsett konkurrensförhållanden och inkomstfördelning gör all kapitalavkastning till "utsugning".

Att vi genom handelspolitik, krediter och investeringar i u-länderna kan bidra till en standardstegring där beror naturligtvis ytterst på att åtgärderna höjer produktiviteten i u-länderna. Däremot måste vi göra klart för oss att lönerna måste förbli mycket låga där så länge produktiviteten är låg, vilket kommer att vara

fallet under många ytterligare decennier. Enda chansen att få upp levnadsstandarden i snabbare takt än produktiviteten vore en internationell inkomstomfördelning på samma sätt som vi idag inom de rika länderna genomfört en betydande utjämning med hjälp av skatter och socialpolitik. Trots att de inhemska inkomstdifferenserna i många fall är triviala i förhållande till de internationella differenserna, har vi nog tyvärr anledning att vara pessimistiska när det gäller möjligheterna att i framtiden åstadkomma en internationell inkomstutjämning. I våra egna länder kunde en majoritet av befolkningen, med hjälp av den politiska demokratin, driva igenom inkomstutjämning till sin egen fördel. Någon motsvarande beslutsmekanism står som bekant inte till förfogande för den fattiga majoriteten på det internationella planet; vi har inget internationellt skattesystem. Av minst lika stor betydelse för inkomstutjämningen inom våra länder har den alltmer utbyggda utbildningen varit. Inkomstfördelningen mellan individer, före skatt och bidrag, bestäms i huvudsak av fördelningen av yrkesutbildning och kapital och av konkurrensgraden i näringslivet. Vi kan därför hoppas på att inkomstfördelningen småningom blir jämnare, i varje fall inom u-länderna, liksom den blivit det hos oss. Vi bör dessutom observera att en mycket ojämn inkomstfördelning i och för sig inte behöver vara ett hinder för att ekonomiskt tillväxt skall leda till en succesiv höjning av levnadsstandarden även för löntagarna i gemen. Såvitt jag vet har vi knappast några exempel på en ekonomisk tillväxtprocess under någon längre period som inte samtidigt varit förknippad med en betydande standardstegring också för löntagarna (i hög grad genom konkurrensen om arbetskraften).

Vad man efterlyser i svensk u-landsdebatt är en viss respekt för logik, analys och fakta. Detta hindrar naturligtvis inte att vi i många fall kommer att hamna i slutsatser som är mycket kritiska och till och med pinsamma för västvärlden. Även om man inte betraktar företagare och affärsmän som utsugare och ogärningsmän (i motsats till exempelvis författare och nationalekonomer?) finns det stort utrymme för kritik av västvärldens ekonomiska relationer till u-länderna. Exempel är vår handelspolitik och vårt bristande intresse för en internationell inkomstutjämning med hjälp av skatter och transfereringar ("socialpolitik"). Men varför använda felaktiga argument för en god sak när det finns korrekta? Det är ju inte ens självklart att felaktiga argument alltid är slagkraftigare.